ISSN 2591-1201 LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme
Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2019

Redakcija te številke je bila zaključena 31. 5. 2019.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Letna naročnina
25 €

Cena posamezne številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Janez Kranjc
Lovro Šturm osemdesetletnik
7

Razprave

Andrej Naglič
Publicistična dejavnost dr. Lovra Šturma
21

Blaž Ivanc
Milan Komar in Evgen Vasiljevič Spektorski – sopotnika preskoka iz prava v filozofijo
41

Mirjam Dujo Jurjevčič
Revolucionarno nasilje na širšem cerkniškem območju 1942
65

Mateja Čoh Kladnik
Dr. Franc Klar: zdravnik in narodni poslanec pred Sodiščem slovenske narodne časti
95

Tamara Griesser Pečar
Show Trials in Slovenia: The Case of Ljubo Sirc
119

Igor Grdina
Zgodovina kot servis
147

Boštjan Kolarič
Ustavno sodišče Republike Slovenije
kot varuh človekovega dostojanstva
173

In memoriam

Tamara Griesser Pečar
Prof. Justin Stanovnik
197

Recenzije

Andrej Rahten
Janez Hladnik, Od Triglava do Andov.
V službi Cerkve in naroda. Spomini
205

Jelka Piškurić
Marta Rendla, »Kam ploveš standard?«,
Življenjska raven in socializem
213

Renato Podbersič
Davor Marijan, Rat Hrvata i Muslimana
u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.
217

R a z p r a v e

Prejeto: 21. 5. 2019
1.01 Izvirni znanstveni članek

Dr. Boštjan Kolarič[1]

Ustavno sodišče Republike Slovenije kot varuh človekovega dostojanstva[2]

Izvleček

Človekovo dostojanstvo ter varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin predstavljata vrednostni središči Republike Slovenije, ki se je tako oddaljila od SFRJ, ki ni delovala kot pravna država in v kateri so bile hudo kršene človekove pravice. Ustavno sodišče Republike Slovenije se je v začetnem obdobju delovanja opredelilo tudi do prejšnjega režima ter njegovih kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin, na kar je pomembno vplival ustavni sodnik dr. Lovro Šturm. V številnih sodnih odločbah in ločenih mnenjih je med drugim ugotovilo, da so bile pojavne oblike nasilja komunističnega totalitarnega režima na Slovenskem protipravne, saj so bili pravni predpisi nelegitimni, večina jih je bila sprejeta in uporabljena kot sredstvo za nasilje in izvedbo komunistične revolucije ter vzpostavitev totalitarnega režima. Pravosodje pa je bilo politično uporabljeno in zlorablje-

1 Dr. Boštjan Kolarič, svetnik, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI – 1000 Ljubljana, bostjan.kolaric@scnr.si

2 Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

no kot pomoč pri izvedbi revolucije in njenem vzdrževanju vse do padca komunističnega totalitarnega režima leta 1990.

KLJUČNE BESEDE: človekovo dostojanstvo, Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, Ustavno sodišče Republike Slovenije, sodne odločbe in ločena mnenja Ustavnega sodišča Republike Slovenije, Uredba o vojaških sodiščih

Abstract

Human dignity and the protection of human rights and fundamental freedoms represent the core values of the Republic of Slovenia, thus distancing it from the SFRY, which did not respect the principles of the rule of law and severely violated human rights. In its initial period of operation, the Constitutional Court of the Republic of Slovenia also gave its opinion on the previous regime and its violations of human rights and fundamental freedoms, which was greatly influenced by the judge of the Constitutional Court dr. Lovro Šturm. In many of its court decisions and separate opinions, the Court found that the forms of violence carried out by the communist totalitarian regime in the Slovenian territory were unlawful, since the legislation was illegitimate, and most of it was adopted and used as a means for the violence and carrying out of the communist revolution and the establishment of the totalitarian regime. Furthermore, the judiciary was politically used and misused as assistance in the carrying out and maintaining of the revolution until the fall of the communist totalitarian regime in 1990.

KEY WORDS: human dignity, Basic Constitutional Charter on the Sovereignty and Independence of the Republic of Slovenia,

Constitutional Court of the Republic of Slovenia, court decisions and separate opinions of the Constitutional Court of the Republic of Slovenia, Regulation on Military Courts

Uvod

Človekovo dostojanstvo kot temeljna vrednota slovenske ustavno proklamirane demokratične in pravne države izhaja iz Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (v nadaljevanju TUL), preambule ustave in iz številnih ustavnih odločb.

TUL, ki jo sprejela Skupščina Republike Slovenije na skupni seji vseh zborov in je začela veljati 25. junija 1991, predstavlja ustavnopravni temelj slovenske državnosti, v preambuli ugotavlja: »*Izhajajoč iz volje slovenskega naroda in prebivalcev Republike Slovenije, izražene na plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije dne 23. decembra 1990, upoštevajoč dejstvo, da je bila Republika Slovenija država že po doslej veljavni ustavni ureditvi in je le del svojih suverenih pravic uresničevala v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, ob dejstvu, da SFRJ ne deluje kot pravno urejena država in se v njej hudo kršijo človekove pravice, nacionalne pravice in pravice republik in avtonomnih pokrajin, ob dejstvu, da federativna ureditev Jugoslavije ne omogoča rešitve politične in gospodarske krize in da med jugoslovanskimi republikami ni prišlo do sporazuma, ki bi omogočil osamosvojitev republik ob sočasnem preoblikovanju jugoslovanske zvezne države v zvezo suverenih držav, ob trdni odločenosti, da Republika Slovenija spoštuje enake pravice drugih jugoslovanskih republik ter z njimi enakopravno, demokratično in po mirni poti postopno ureja vsa vprašanja iz dosedanjega skupnega življenja, spoštuje njihovo suverenost in ozemeljsko celovitost, ter ob pripravljenosti, da se bo z drugimi jugoslovanskimi*

republikami kot samostojna in neodvisna država tudi v prihodnje dogovarjala o institucionalnih in drugih povezavah.«[3]

TUL je tako že v preambuli razglasila dejstvo, da SFRJ ni delovala kot pravna država in da so bile v njej hudo kršene človekove pravice, ter vzpostavila trdno odločenost, da bo samostojna in neodvisna Republika Slovenija (RS) spoštovala in zagotavljala varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Človekovo dostojanstvo in njegovo nedotakljivost pa je postavila v središče ustavnega reda kot najvišjo vrednoto novo nastale države.

Tako TUL izraža temeljno (ustavno) pravno kakovost nove samostojne in neodvisne države, ko poudarja, da bo Republika Slovenija zagotavljala varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin vsem osebam na svojem ozemlju, ne glede na njihovo narodno pripadnost, brez sleherne diskriminacije, skladno z ustavo in veljavnimi mednarodnimi pogodbami.[4]

Človekovo dostojanstvo ter varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin sta tako vrednostni središči RS in njene ustave, ki predstavlja pravni standard, na podlagi katerega je treba presojati vse delovanje oblasti v konkretnih postopkih ter pri sprejemanju novih predpisov kot tudi predpise revolucionarne medvojne in povojne oblasti. Ustavno sodišče Republike Slovenije (US) kot najvišji organ sodne oblasti za varstvo in spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin te uresničuje na podlagi svojih odločb, mnenj in sklepov. Njegova prva sestava je pri utrjevanju ustavne demokracije, vladavine prava in varstva človekovih pravic ter temeljnih svoboščin odigrala najpomembnejšo vlogo in sprejela nekatera stališča, ki so aktualna še danes.

Dr. Lovro Šturm je bil sodnik US v njegovi prvi sestavi (25. 6. 1991–30. 10. 1998) ter med 25. 4. 1997–30. 10. 1998 tudi njen predsednik.

3 Uradni list RS, št. 1/91-I in 19/91 – popr., 25. 6. 1991.

4 OdlUS XIX, 26 (U-I-109/10), 3. 10. 2011, odst. 7.

Najpomembnejše odločbe Ustavnega sodišča Republike Slovenije

US se je v začetnem obdobju delovanja opredelilo tudi do prejšnjega režima ter njegovih kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pri obravnavi današnjih kršitev ustave je namreč domnevalo, da so morebiti pogojene tudi z bremenom totalitarne dediščine in njene pravne nekulture.[5]

Lovro Šturm navaja: »*Imanentna naloga ustavnosodne presoje je, da se opredeljuje do zgodovinsko izkazanih kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin, do katerih je prihajalo v minulem totalitarnem sistemu. […] Vloga ustavnega sodstva v novih demokracijah je nepogrešljiv sestavni del procesa pri preoblikovanju posttotalitarnega družbenega reda v sistem ustavne demokracije s svobodno demokratično družbo. Zato je toliko bolj pomembno, da tudi ustavnosodna presoja v Republiki Sloveniji jasno opredeli oblike kratenja človekovih pravic, in sicer tako neposredne kot tudi posredne, zlasti če so bile te trajno prisotne in so pomenile nepogrešljiv sestavni del sistema monopolne komunistične partije za obvladovanje ljudi in njihovega življenja.*«[6]

5 Več o tem glejte Gašper Dovžan, Urška Tekavec, *Zgodovinski uvod v Komentar slovenske ustave. Temne strani slovenske pravne preteklosti v luči slovenske ustave: Argumenti Ustavnega sodišča Republike Slovenije o hudih množičnih in strukturnih kršitvah človekovih pravic in svoboščin v Sloveniji v času prevlade ideologije in prakse komunizma 1945–1990* (dalje Dovžan in Tekavec, *Zgodovinski uvod v Komentar slovenske ustave. Temne strani slovenske pravne preteklosti v luči slovenske ustave: Argumenti Ustavnega sodišča Republike Slovenije o hudih množičnih in strukturnih kršitvah človekovih pravic in svoboščin v Sloveniji v času prevlade ideologije in prakse komunizma 1945–1990*), Dignitas – tematska številka, št. 11-12. Ljubljana 2001.

6 Lovro Šturm, Kršitev človekovih pravic v novejši slovenski zgodovini, URL: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/PDF/poprava_krivic/7_Krsitev_clovekovih_pravic_v_novejsi_slovenski_zgodovini.pdf, str. 2.

Medvojno revolucionarno kazensko pravo so predstavljali predvsem odloki Vrhovnega plenuma OF oz. Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO) z dne 16. septembra 1941:

- Sklep Vrhovnega plenuma OF, da se konstituira v SNOO;
- Odlok SNOO o vključenju slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije;
- Odlok SNOO glede zaščite slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev;
- Odlok o narodnem davku.

Ker je bilo medvojno pravo pripoznano z Zakonom o potrditvi zgodovinsko važnih odlokov leta 1946, je treba presojane akte upoštevati kot »*pozitivnopravne akte v formalnem pogledu*«.[7] Najpomembnejši pravni akt Vrhovnega plenuma OF oziroma SNOO z dne 16. septembra 1941 z naslovom *Odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev* (t. i. zaščitni odlok) je predstavljal temelj revolucionarnega kazenskega prava in revolucionarnega sodstva vse do 30. avgusta 1944, ko je začela veljati uredba Vrhovnega štaba NOV in POJ z dne 24. maja 1944. Kot temelj revolucionarnega sodstva je uvajal strog disciplinski in kazenski sistem ter monopoliziral odpor slovenskega naroda zoper okupatorja in uvedel revolucionarno kazensko sodstvo s kaznijo smrti oz. z likvidacijo vseh, ki bi se proti okupatorju borili mimo OF. Predvidel je posebna tajna sodišča ter določal, da naj bo postopek hiter, usten in tajen.

Lovro Šturm, ki je s pravnega vidika osvetlil odločilne sklepe, sprejete 16. septembra 1941, je prišel do ocene, da sta bila tako sklep SNOO kot zaščitni odlok »…*v svojih bistvenih*

7 Rok Svetlič, Jernej Letnar Černič, *Sodba v imenu temeljne norme* (dalje Svetlič in Letnar Černič, *Sodba v imenu temeljne norme*), v: Pravna praksa, št. 28-29, 20. 7. 2017, Ljubljana 2017, str. 14.

sestavinah že v njunem nastanku v očitnem nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli, ki jih je človeštvo strnilo v kodeks etičnih vrednot in pravil družbenega sožitja. Presoja njune dejanske uporabe v resničnem življenju tako oceno ne samo potrjuje, ampak jo še dodatno zaostri. Ključne določbe iz obeh aktov so bile v nasprotju z deklariranim ciljem uporabljene v skladu s skritim sprevrženim motivom normodajalca. Gre za tipičen primer zlorabe prava. Oba akta nista bila namenjena zagotavljanju svobode in vzpostavitvi svobodne demokratične družbe, ampak sta bila uporabljena kot sredstvo za ustrahovanje ljudi in za izvedbo komunistične revolucije in za vzpostavitev totalitarnega družbenega sistema pod monopolno oblastjo komunistične partije.«[8]

Tudi dr. Dieter Blumenwitz ugotavlja, da je izdaja t. i. zaščitnega zakona z dne 16. septembra 1941 nasprotovala mednarodnemu pravu, »*še zlasti, ker so njegove določbe odpravile vsakršno pravno varnost in nasprotno omogočale kaznovanje skorajda kateregakoli dejanja ter zakon s potrebo po varnosti partizanov ni imel nobene zveze*«.[9] Lovro Šturm ugotavlja, da so bili »*revolucionarni pravni akti iz leta 1945 uporabljeni za ustrahovanje ljudi in za izvedbo komunistične revolucije ter so bili v nasprotju z deklariranim ciljem – narodnoosvobodilnim bojem*«.[10]

Do najpomembnejših revolucionarnih pravnih aktov, na podlagi katerih so bila storjena hudodelstva zoper človečnost, se je opredelilo tudi US. V nekaterih odločbah ter pritrdilnih

8 Lovro Šturm, *Pogledi na vsebinsko pravno pravilnost dveh aktov SNOO z dne 16. septembra 1941* (dalje Šturm, *Pogledi na vsebinsko pravno pravilnost dveh aktov SNOO z dne 16. septembra 1941*), v: Podjetje in delo, št. 6-7, Gospodarski vestnik, d. d., Ljubljana 1998, str. 1095.

9 Dieter Blumenwitz, *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941–1946)*: Mednarodnopravna študija, Mohorjeva družba, Celovec 2005, str. 74.

10 Šturm, *Pogledi na vsebinsko pravno pravilnost dveh aktov SNOO z dne 16. septembra 1941*, str. 1095.

in odklonilnih ločenih mnenjih ustavnih sodnikov je ugotovilo, da so bili medvojni in povojni revolucionarni kazenski akti v nasprotju s splošnimi pravnimi načeli, ki so jih priznavali civilizirani narodi. Medvojni in povojni revolucionarni kazenski akti namreč predstavljajo t. i. predustavno pravo.

V skladu z odločitvijo o Uredbi o vojaških sodiščih (v nadaljevanju UVS) pa se lahko uporabljajo le tisti predustavni viri, ki so skladni s človekovim dostojanstvom in korpusom varstva človekovih pravic ter temeljnih svoboščin v veljavnem slovenskem ustavnopravnem redu.[11]

Čeprav predpisi revolucionarne medvojne in povojne oblasti ne veljajo več, je ustavno sodišče v odločbi o ustavnosti UVS pojasnilo, da je njihova presoja vseeno mogoča. Isto argumentacijo je nato uporabilo v vseh nadaljnjih tovrstnih primerih. UVS je bila prva interpretativna odločba US, zato je treba njen izrek brati povezano z obrazložitvijo, kar je v izreku navedeno.

US je navedlo, da neveljavnost UVS še ne pomeni, da se njene ustavnosti ne sme presojati, »*saj za materialne kazenskopravne predpise velja posebnost, ki terja, da mora biti dopustna tudi presoja ustavnosti zakonov, ki so bili formalno razveljavljeni*«.[12]

Ustava RS namreč v 2. odst. 28. člena določa, da »*se dejanja, ki so kazniva, ugotavljajo in kazni zanje izrekajo po zakonu, ki je veljal ob storitvi dejanja, razen če je novi zakon za storilca milejši*«. To pa narekuje, da morajo sodišča v kazenskem postopku obvezno uporabiti zakon, ki v primeru, da je za storilca milejši, ne velja več. Pri tem pa ne smejo uporabiti določb milejšega zakona, ki so v nasprotju z veljavnim pravnim redom.

Pri UVS je US kot dodaten razlog za retrospektivno presojo navedlo tudi varstvo človekovih pravic in svoboščin. Po

11 Svetlič in Letnar Černič, *Sodba v imenu temeljne norme*, str. 16.

12 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), Uradni list RS, št. 23/94, 1. 4. 1994, Obrazložitev B.–I., odst. 1.

ustavnem zakonu za izvedbo ustave so na primer še naprej »ostali v veljavi« vsi predpisi, ki »so veljali« na dan razglasitve ustave, če niso posegali v človekove pravice in temeljne svoboščine. »Uporaba zakona« je namreč širši pojem kot »veljavnost zakona«, ker se vsi veljavni zakoni lahko uporabljajo, po drugi strani pa se skladno z določbo 28. člena ustave lahko uporabljajo tudi neveljavni zakoni. Ustavnosodna presoja predpisa, ki formalno ne velja več, se pa še vedno lahko uporablja, je potrebna, če je predpis v nasprotju z veljavnim pravnim redom ter standardi varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin.[13] »*Če bi se ustavno sodišče postavilo na formalistično stališče, češ da predpis ‚ne velja več', zaradi česar naj ne bi mogel biti predmet ustavne kontrole, bi seveda ravnalo v očitnem nasprotju z intencijami ustave, ki človekovim pravicam, ki so najmočneje ogrožene prav na področju kazenskega prava, namenja bolj in ne manj rigorozno varstvo.*«[14]

US se je pri presojanju UVS torej srečalo s predustavnim pravom, ki se uporablja: 1. v postopkih sojenja za dejanja, storjena v obdobju veljavnosti predustavnega prava, za katera kazenski pregon še ni zastaral, in 2. v postopkih na podlagi izrednih pravnih sredstev (obnove, zahteve za varstvo zakonitosti).[15] Torej na kazenskem področju lahko pravni akti oživijo, ko želi nekdo doseči spremembo obsodilne kazenske sodbe in rehabilitacijo ter ko je treba začeti pregon storilca kaznivega dejanja.

13 Dovžan in Tekavec, *Zgodovinski uvod v Komentar slovenske ustave. Temne strani slovenske pravne preteklosti v luči slovenske ustave: Argumenti Ustavnega sodišča Republike Slovenije o hudih množičnih in strukturnih kršitvah človekovih pravic in svoboščin v Sloveniji v času prevlade ideologije in prakse komunizma 1945–1990*, str. 132, 133.

14 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), 1. 4. 1994, Obrazložitev B.–I., odst. 1.

15 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), 1. 4. 1994, Obrazložitev B.–I., odst. 10.

V izreku je US določilo, da se v RS ne uporabljajo tiste določbe UVS, ki so bile že v obdobju nastanka in uporabe UVS v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli in so tudi v nasprotju z Ustavo RS, zlasti:

a) ki so in kolikor so v konkretnih kazenskih postopkih bili uporabljeni kot gola inkriminacija statusa in se niso nanašali na določno opredeljena dejanja obtožencev, kot na primer izrazi »vojni zločinci«, »organizatorji«, »naredbodajalci, »funkcionarji terorističnega aparata«, »domačini v okupatorjevi službi«, »aktivni ustaši«, »četniki«, »špijoni«, »ovaduhi«, »kurirji« in podobni.[16] Torej samo statusna opredelitev človeka ni dovolj, temveč se morajo nanašati na določno opredeljena dejanja obtožencev, t. i. elemente kaznivih dejanj, v skladu z načelom določenosti kazenskega prava (lat. lex certa). »*Kazensko pravo vztraja ne pri inkriminaciji osebnosti, ampak pri inkriminaciji dejanj, s katerimi osebnost po svoji volji ali s svojo malomarnostjo pušča dokazljivo konkretno in specifično sled v zaznavnem svetu.*«;[17]
b) ki so in kolikor so v konkretnih kazenskih postopkih zaradi svoje premajhne določnosti – kot na primer »in slično«, »v zvezi z okupatorjem« in tako dalje – predstavljali podlago za samovoljo takratnih sodišč.[18] Če so torej kazniva dejanja premalo določno opisana, omogočajo v konkretnih zadevah arbitrarnost in zaradi tega krivično uporabo predpisa, kar predstavlja dodatno kršitev načela *lex certa;*
c) ne smejo se uporabiti določbe, na podlagi katerih bi bilo možno šteti za kazniva dejanja, storjena pred uveljavitvijo

16 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), 1. 4. 1994, Obrazložitev B.–I., odst. 11.
17 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), 1. 4. 1994, Obrazložitev B.–I., odst. 12.
18 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), 1. 4. 1994, Obrazložitev B.–I., odst. 13.

> UVS, ki po splošnih pravnih načelih, priznanih od civiliziranih narodov, niso bila kazniva.[19]

Iz odločitve US v odločbi o UVS izhaja, da je tudi v ustavnosodni praksi RS dopustno kot pravni vir uporabljati od civiliziranih narodov priznana pravna načela. US je prav tako ugotovilo, da je UVS že med drugo svetovno vojno kriminalizirala hudodelstva zoper človečnost in genocid. Tako UVS z dne 24. maja 1944 predstavlja pravno podlago za preganjanje in kaznovanje storilcev komunističnih hudodelstev na Slovenskem.

O značilnostih, položaju in vlogi komunističnega sodstva

US je v prvi sestavi med drugim ugotovilo, »*da novejše pravne in zgodovinske raziskave primarnih virov iz zgodovinskih arhivov izkazujejo, da tedanja sodišča niso bila samostojna, neodvisna in nepristranska oblast. Bila so orodje za izvajanje revolucije, bič v rokah ljudstva, učinkovito sredstvo za uničenje ljudskih škodljivcev, borbeni organ za preganjanje razrednega sovražnika, podrejena upravnemu aparatu in monopolni komunistični partiji, […] orodje v rokah komunistične partije za sistematičen odvzem lastnine v skladu z njenim revolucionarnim programom.*«[20] Pri presoji Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij je US ugotovilo, da je »*zgodovinsko priznano dejstvo, da je takratna oblast izrabila sodstvo v svoje politične namene*«.[21] US prav tako pravi, »*da so bili jugoslovanski državljani, ki so ostali v državi, desetletja podvrženi trajnemu in sistematičnemu*

19 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), 1. 4. 1994, Obrazložitev B.–I., odst. 20.
20 OdlUS V, 174 (U-I-107/96), 5. 12. 1996, točka 29.
21 OdlUS (U-I-60/98), 16. 7. 1998, točka 36.

ogrožanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin v tedanjem družbenopolitičnem sistemu, velja v polni meri tudi za Cerkev. Posebej velja opozoriti, da pravni in dejanski položaj verskih skupnosti v tedanjem sistemu ni bil določen samo s splošno znanimi predpisi, ampak je bil njihov položaj, še posebej pa položaj Rimskokatoliške cerkve v Sloveniji podrobneje definiran s strogo zaupnimi, skrivnimi internimi navodili, ki so tedaj skupaj z drugimi skrivnimi predpisi tvorila paralelni skrivni pravni sistem. […] Oživljanje proticerkvene agitacije in poskusi stigmatizacije Cerkve kot fevdalne gosposke in tujka na Slovenskem pomenijo v bistvu perpetuiranje ideološko političnih stališč iz dokumentov nekdanje tajne politične policije o Cerkvi kot permanentnem notranjem sovražniku in generiranje novih umetno ustvarjenih nasprotij, kar vodi k protiustavnemu spodbujanju nestrpnosti do Cerkve v nasprotju s 63. členom Ustave.«[22]

US ugotavlja, da je bil na Slovenskem po koncu druge svetovne vojne vzpostavljen totalitarni režim, ko so bili vsi, ki so živeli v nekdanji državi v tedanjem komunističnem režimu, desetletja »*podvrženi trajnemu in sistematičnemu ogrožanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin*« in vseskozi »*prikrajšani za uživanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin, zlasti za svobodo izražanja, pravico do političnega združevanja, pravico do svobodne gospodarske pobude in druge pravice*«,[23] ter da je po letu 1945 šlo za državo, za katero so značilne okoliščine »*[…] (popolna pravna negotovost vseh politično sumljivih oseb, vključno z življenjsko nevarnostjo; odstranjevanje političnih nasprotnikov s psevdolegalnimi postopki in z izmaličenimi pravnimi sredstvi; sistematično in brezobzirno izvajanje ustrahovanja prizadetih in podobnih represivnih ukrepov s strani tedanje politične oblasti in njenega državnega aparata ne samo na politične nasprotnike,*

22 OdlUS, V, 174 (U-I-107/96), 5. 12. 1996 , točka 35.

23 OdlUS, V, 174 (U-I-107/96), 5. 12. 1996, točka 5.

ampak tudi na posamezne državne uradnike, posredno pa na celotno prebivalstvo) so pomenile za prizadete, da se niso upali vrniti v domovino ali da so iz nje pobegnili«.[24] »*Nekdanji jugoslovanski in v njegovem okviru slovenski družbenopolitični sistem ni priznaval pravice do zasebne lastnine. Zgledujoč se po sovjetskem vzoru, je bila zasebna lastnina delno že med vojno, še bolj pa po njenem zaključku, predmet sistematičnega razlaščevanja oz. podržavljanja.*«[25]

Za presojo legitimnosti in legalnosti revolucionarnih pravnih aktov slovenska ustavnosodna presoja zahteva preizkus primerljivosti revolucionarnega prava s standardi civiliziranosti, ki ga je US opredelilo kot preizkus skladnosti »*s splošnimi pravnimi načeli, priznanimi od civiliziranih narodov, danes pa z ustavo*«.[26] US se je opredelilo, s kakšno strogostjo oziroma s kakšnimi standardi bo presojalo ustavnost povojnega kazenskega prava, ko je v UVS dejalo: »*Presojati jih je treba s stališča skladnosti s tedaj veljavnimi ustavnimi in splošnimi pravnimi načeli, ki so jih priznavali civilizirani narodi, glede njihove uporabe v novih sojenjih pa tudi s stališča skladnosti z ustavo.*«[27]

Zato se zastavlja relevantno pravno vprašanje, ali so bili revolucionarni pravni akti, po katerih so bile izvajane obravnavane pojavne oblike nasilja v obdobju komunističnega totalitarizma na Slovenskem, v skladu s takrat veljavnimi splošnimi pravnimi načeli civiliziranih narodov in z današnjo ustavo.

Lovro Šturm ugotavlja, da so »*sedanja merila za ugotavljanje skladnosti z ustavo in s tem za legitimnost pravnih predpisov izjemno stroga. Tako je pravno pravilno pravo tisto, ki je v skladu z*

24 OdlUS, I, 102 (U-I-69/92-30), 10. 12. 1992, odst. 8.

25 OdlUS, VI, 69 (U-I-121/97), 23. 5. 1997, pritrdilno ločeno mnenje sodnika dr. Lovra Šturma o zasebni lastnini, privatizaciji družbene lastnine, denacionalizaciji in k drugi točki izreka, odst. 1.

26 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), 1. 4. 1994, odst. 11 in 16.

27 OdlUS, III, 33, 143 (U-I-6/93), 1. 4. 1994, točka obrazložitve 4.

višjimi pravnimi normami in je tako pravo legitimno in stvarno upravičeno. Zato US RS praviloma uporablja merila, ki so veljavna ob nastanku spornega pravnega predpisa. To so pravila, ki jih je človeštvo strnilo v kodeks etičnih vrednot in pravil družbenega sožitja in ki jih Ustavno sodišče, zgledujoč se po merilih mednarodnega sodišča v Nürnbergu, označuje kot splošna, od civiliziranih narodov priznana pravna načela. Gre za katalog tistih temeljnih človekovih pravic, ki so jih kot take civilizirani narodi priznavali že po prvi svetovni vojni. V slovenski pravni doktrini jih je v svojem splošno priznanem delu Država predstavil Pitamic.«[28]

Tako je vse pravne predpise, sprejete pred 25. junijem 1991, treba podvreči civilizacijskemu testu, katerih standarde in merila je US podalo v odločbi o UVS. Povedalo je, da je presoja pravnih predpisov časovno neomejena ter da lahko gledamo tudi nazaj, tudi medvojne predpise, predpise okupatorja, predpise predvojne Jugoslavije, avstro-ogrske monarhije in fašistične Italije, ki predstavljajo naše pravne prednike.

Temeljno povojno revolucionarno kazensko pravo, na podlagi katerega so bile storjene posamezne ali več pojavnih oblik nasilja, so v obdobju t. i. ljudske demokracije (1945–1950) predstavljali predvsem:

- Zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže iz leta 1945;
- Zakon o konfiskaciji premoženja in izvrševanju konfiskacije iz leta 1945;
- Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast iz leta 1945;
- Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo iz leta 1945;
- Osnovni zakon o prekrških iz leta 1947;
- Zakon o prekrških zoper javni red in mir iz leta 1949;

28 Šturm, Pogledi na vsebinsko pravno pravilnost dveh aktov SNOO z dne 16. septembra 1941, str. 1090.

- Zakon o zaščiti ljudskega premoženja;
- Zakon o vrstah kazni.

US se je opredelilo tudi do najpomembnejših predpisov revolucionarne povojne oblasti. Prepovedalo je uporabo določb Zakona o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže iz leta 1945, ki se je leta 1946 preimenoval v Zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže, »*ki so in kolikor so bile že v času nastanka in uporabe navedenega zakona v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli in so tudi v nasprotju z Ustavo. V skladu z razlogi, navedenimi v obrazložitvi te odločbe, se ne uporabljajo zlasti naslednji elementi določb Zakona o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže:*

a) elementi materialnih določb, pri katerih zakonodajalec ob določanju kaznivih dejanj ni upošteval družbene nevarnosti kot elementa kaznivega dejanja;
b) elementi materialnih določb, ki so in kolikor so v konkretnih kazenskih postopkih zaradi svoje nedoločnosti predstavljali podlago za arbitrarno uporabo zakona;
c) elementi procesnih določb, ki so pomenili kršitev temeljnih načel kazenskega prava in kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin«.[29]

Prav tako je prepovedalo uporabo določbe 28. člena Zakona o konfiskaciji premoženja in izvrševanju konfiskacije iz leta 1945, saj je ugotovilo, da ta določba ni bila v skladu s splošnimi pravnimi načeli, ki so jih že v obdobju njene uveljavitve priznavali civilizirani narodi, niti s tedanjimi ustavnimi načeli, kolikor

29 OdlUS (U-I-67/94), 21. 3. 1996 (odklonilno ločeno mnenje ustavnega sodnika dr. Lovra Šturma, izrek).

je omogočala, da so bile na njeni podlagi brez pravnomočne kazenske sodbe posamezne osebe proglašene za vojne zločince ali narodne sovražnike. Njena uporaba v današnjih sodnih postopkih bi bila v neskladju z ustavo.[30]

V odločbi o Zakonu o kaznivih dejanjih zoper narod in državo (ZKND) je US ugotovilo, da je »*na podlagi določb ZKND prišlo v času njegove veljavnosti do številnih zlorab prava v kazenskih postopkih. […] Iz njih je mogoče nedvoumno skleniti, da so se na podlagi določb ZKND odvijali številni politični procesi proti industrialcem in trgovcem, katerih namen je bil zapleniti njihovo premoženje, pa tudi večje število procesov proti duhovnikom in redovnikom, proti informbirojevcem ter procesi, v katerih se je preganjalo verbalno kritiziranje oblasti. Posebno skupino političnih procesov pa nedvomno predstavljajo tako imenovani dachauski procesi – stalinistični kazenski postopki na slovenskem ozemlju.*«[31]

Zaključek

Stališče US do pravne podlage, ki je omogočala nasilje nad političnimi nasprotniki, je razvidno tudi v odločitvi v zadevi, ki obravnava Zakon o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast: »*V Sloveniji je bila nova oblast pripravljena uveljavljati svojo oblast tudi z nasiljem, z zlorabami prava v kazenskih postopkih in s sistemsko strukturnim grobim kršenjem človekovih pravic. Zakoni niso bili uporabljeni le z namenom kaznovanja kolaboracije, ampak tudi z namenom izločitve razrednega sovražnika, prevzema oblasti in utrditve totalitarnega sistema. Do vzpostavitve svobodne družbene ureditve*

30 OdlUS (U-I-249/96), 12. 3. 1998, izrek.

31 OdlUS (U-I-247/96), 22. 10. 1998, točka 20.

je v Sloveniji prišlo šele leta 1990 po prvih svobodnih volitvah v večstrankarski parlament.«[32]

Kazenski zakonik iz leta 1947, ki v 11. členu opredeljuje kaznivo dejanje kot dejanje, ki ga zaradi njegove družbene nevarnosti določa zakon kot kaznivo dejanje, oz. dejanje, ki ni določeno v kazenskem zakonu, je pa družbi nevarno, pomeni izrecno odrekanje temeljnega pravnega načela – načela zakonitosti kot človekove pravice, po katerem nihče ne more biti obsojen za dejanje, ki ni bilo kaznivo v času storitve in za katero zakonodajalec ni predpisal kazni.[33] »*Nenatančna določenost posameznih kaznivih dejanj (posebna značilnost inkriminacij zoper ljudstvo, državo in zoper oborožene sile) ter pojem družbene nevarnosti sta onemogočala sodiščem, da bi oblikovala lastne pravne razlage neodvisno od družbenih stališč, ki jih je oblikoval in javno razglašal vrh enotne oblasti.*«[34]

Lovro Šturm ugotavlja: »*Pravilo lex certa je bilo kot sestavni del načela zakonitosti priznano s strani civiliziranih narodov že v času nastanka ZKND. Temu kriteriju 2. člen ZKND ni ustrezal že tedaj, še manj pa mu ustreza danes, zato mu je tudi z vidika njegove današnje uporabe v sodnih postopkih treba odreči ustavno dopustnost.*«[35]

Narava revolucionarnega kazenskega prava kaže, da so bila kazniva dejanja opredeljena ohlapno in zelo široko ter so imela politično konotacijo.[36] Tako ni bilo spoštovano načelo določnosti predpisov (lat. lex certa).

32 OdlUS (U-I-248/96), 30. 9. 1998, točka 16.

33 Ivan Bele, *Kazensko pravo in pravna država*, v: Sodobne usmeritve kazenskega materialnega prava (ur. Alenka Šelih), Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana 2007, str. 51.

34 Prav tam, str. 52.

35 OdlUS (U-I-67/94), 21. 3. 1996 (odklonilno ločeno mnenje ustavnega sodnika dr. Lovra Šturma, točka 3).

36 Roman Ferjančič, Lovro Šturm, *Brezpravje: Slovensko pravosodje po letu 1945*, Nova revija, Ljubljana 1998, str. 70.

Ugotavljamo, da je bilo revolucionarno kazensko pravo uporabljeno in zlorabljeno kot učinkovito sredstvo za izvedbo revolucije, vzdrževanje njenih pridobitev in obračun s političnoideološkimi nasprotniki, ki so bili dejanski, domnevni in potencialni. Slednje potrjuje velik obseg revolucionarnega kazenskega prava in številčnost različnih vrst kazenskih sankcij (kazni, upravnih varnostih ukrepov, vzgojnih ukrepov) ter predvsem oblik kazni (smrti, zapora, prisilnega dela, izgona iz kraja bivanja, razlastitve premoženja, odvzema državljanskih pravic), zakonskih znakov, ki so bili mnogokrat premalo določni, nesorazmernih sankcij ter velikega števila in strukture žrtev, predvsem v obdobju od leta 1941 do 1951, ko je represija začela popuščati in je bila z novim Kazenskim zakonikom večina oblik kazni opuščena. Ugotavljamo, da revolucionarno kazensko pravo ni bilo sprejeto zaradi kaznovanja dejanskih storilcev kaznivih dejanj ali prekrškov, temveč z namenom prevzema in utrditve oblasti, vzpostavitve komunizma in ohranjanja revolucionarnih pridobitev z nasiljem nad političnimi nasprotniki, ki so jih sami poimenovali »narodni sovražniki«.

Medvojno in povojno revolucionarno kazensko pravo je ne samo nelegalno *per se*, ker so ga sprejeli nepristojni revolucionarni organi, ampak tudi nelegitimno, ker je bilo v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli ter načelom pravičnosti, saj je bilo namenjeno vzpostavitvi komunističnega totalitarnega režima z grobimi in s sistematičnimi kršitvami temeljnih človekovih pravic in svoboščin. Zato moramo revolucionarnemu kazenskemu pravu odreči naravo prava, saj je dejansko bilo nepravo. Dejanja, storjena na podlagi revolucionarnega kazenskega prava, pa so nepravna oz. kazniva dejanja, ki jih lahko pravno opredelimo kot hudodelstva zoper človečnost.

Čeprav je medvojna in povojna komunistična oblast s sprejetjem revolucionarnega kazenskega prava poskušala na

podlagi prava legitimirati in legalizirati nasilje, ugotavljamo, da so bile pojavne oblike nasilja komunističnega totalitarnega režima na Slovenskem protipravne, saj so bili pravni predpisi nelegitimni, večina pravnih predpisov je bila sprejeta in uporabljena kot sredstvo za nasilje in izvedbo komunistične revolucije in vzpostavitev totalitarnega režima. Pravosodje pa je bilo politično uporabljeno in zlorabljeno kot pomoč pri izvedbi revolucije in njenem vzdrževanju vse do padca komunističnega totalitarnega režima leta 1990.

Povzetek

Namen prispevka je analizirati varstvo človekovega dostojanstva ter človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki predstavljajo temeljno vrednostno središče ustavnega reda Republike Slovenije (RS). Tako se je novonastala država kvalitativno oddaljila od prejšnjega nedemokratičnega režima. Ustavno sodišče RS je v nekaterih odločbah ter pritrdilnih in odklonilnih ločenih mnenjih ustavnih sodnikov ugotovilo, da so bili medvojni in povojni revolucionarni kazenski akti v nasprotju s splošnimi pravnimi načeli, ki so jih priznavali civilizirani narodi. Medvojni in povojni revolucionarni kazenski akti namreč predstavljajo t. i. predustavno pravo. V skladu z odločitvijo o Uredbi o vojaških sodiščih (UVS) pa se lahko uporabljajo le tisti predustavni viri, ki so skladni s človekovim dostojanstvom in korpusom varstva človekovih pravic ter temeljnih svoboščin v veljavnem slovenskem ustavnopravnem redu. V izreku je Ustavno sodišče RS določilo, da se v RS ne uporabljajo tiste določbe UVS, ki so bile že v obdobju nastanka in uporabe UVS v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli ter so tudi v nasprotju z Ustavo RS. Iz odločitve Ustavnega sodišča RS v odločbi o UVS tako izhaja, da je tudi

v ustavnosodni praksi RS dopustno kot pravni vir uporabljati od civiliziranih narodov priznana pravna načela. Ustavno sodišče RS je prav tako ugotovilo, da je UVS že med drugo svetovno vojno kriminalizirala hudodelstva zoper človečnost in genocid. Tako UVS z dne 24. maja 1944 predstavlja pravno podlago za preganjanje in kaznovanje storilcev komunističnih hudodelstev na Slovenskem.

Ugotovili smo, da je bilo revolucionarno kazensko pravo uporabljeno in zlorabljeno kot učinkovito sredstvo za izvedbo revolucije, vzdrževanje njenih pridobitev in obračuna s političnoideološkimi nasprotniki. Slednje potrjujeta velik obseg revolucionarnega kazenskega prava in številčnost različnih vrst kazenskih sankcij ter predvsem oblik kazni, zakonskih znakov, ki so bili mnogokrat premalo določni, nesorazmernih sankcij ter veliko število in struktura žrtev. Revolucionarno kazensko pravo ni bilo sprejeto zaradi kaznovanja dejanskih storilcev kaznivih dejanj ali prekrškov, temveč z namenom prevzema in utrditve oblasti, vzpostavitve komunizma in ohranjanja revolucionarnih pridobitev z nasiljem nad političnimi nasprotniki, ki so jih sami poimenovali »narodni sovražniki«.

Medvojno in povojno revolucionarno kazensko pravo je ne samo nelegalno *per se*, ker so ga sprejeli nepristojni revolucionarni organi, ampak tudi nelegitimno, ker je bilo v nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli in načelom pravičnosti. Zato moramo revolucionarnemu kazenskemu pravu odreči naravo prava, saj je bilo dejansko nepravo. Dejanja, storjena na podlagi revolucionarnega kazenskega prava, pa so nepravna oz. kazniva dejanja, ki jih lahko pravno opredelimo kot hudodelstva zoper človečnost. Pravosodje v obdobju komunističnega totalitarnega režima pa je bilo politično uporabljeno in zlorabljeno kot pomoč pri izvedbi revolucije in njenem vzdrževanju vse do njegovega padca leta 1990.

The Constitutional Court of the Republic of Slovenia as a Defender of Human Dignity

Summary

The purpose of the article is to analyse the protection of human dignity and human rights and fundamental freedoms, which represent the fundamental values of the constitutional order of the Republic of Slovenia (RS). With this, the newly-founded country qualitatively distanced itself from the previous non-democratic regime. In some of the court decisions and assenting and dissenting separate opinions of constitutional judges, the Constitutional Court of the RS found that wartime and post-war revolutionary criminal laws were not in accordance with the general legal principles recognised by civilised nations. Wartime and post-war criminal laws namely represent the so-called pre-constitutional law. However, in accordance with the decision on the Regulation on Military Courts (RMC), only the pre-constitutional regulations that are in accordance with human dignity and the corpus of protection of human rights and fundamental freedoms in the existing Slovenian constitutional order can be used. The Constitutional Court has ruled that the provisions of the RMC that were not in accordance with the general legal principles recognised by civilised nations already during the formation and use of the RMC and are also not in accordance with the Constitution of the RS are not used in the RS. Thus, the decision of the Constitutional Court on the RMC indicates that the constitutional case law of the RS allows the use of legal principles recognised by civilised nations as a

legal source. Furthermore, the Constitutional Court found that the RMC criminalised crimes against humanity and genocide already during the Second World War. Thus, the RMC of 24 May 1944 represents a legal basis for the prosecution and penalisation of the perpetrators of communist crimes in Slovenian territory.

We have found that revolutionary criminal law was used and misused as an effective means for the carrying out of the revolution, preserving the revolutionary acquisitions, and the persecution of political and ideological opponents. The latter is confirmed by the large scope of the revolutionary criminal law and the numerousness of the various types of criminal sanctions and, above all, the types of punishment, legal elements that were oftentimes not specific enough, disproportionate sanctions and the large number of victims and the victims' backgrounds. Revolutionary criminal law was not adopted to punish the actual perpetrators of crimes and offences but to seize and consolidate power, establish communism and retain revolutionary acquisitions with violence against political opponents that they referred to as "national enemies".

Wartime and post-war revolutionary criminal law is not only illegal *per se* because it was adopted by revolutionary authorities without jurisdiction; it is also illegitimate, because it was not in accordance with the general legal principles recognised by civilised nations and the principle of fairness. Thus, we must deny revolutionary criminal law the nature of law, as it was actually non-law. Acts committed on the basis of revolutionary criminal law are non-legal acts or criminal acts that can be legally defined as crimes against humanity. Furthermore, the judiciary was politically used and misused during the communist totalitarian regime as assistance in the carrying out and maintaining of the revolution until the regime's fall in 1990.